

مطالعه جرم سبّ النبی از منظر فقه و حقوق موضوعه ایران*

(گذری بر امکان‌سنجی تحقق در بستر فضای سایبری)**

بابک پورقهرمانی***

افسانه عبداللهی****

چکیده

به موازات پیشرفت فناوری، شاهد تغییر و تحول در روش‌ها و وسایل تقابل، ناهنجاری‌ها و ارتکاب جرم در حوزه‌های فرهنگی، عقیدتی، مذهبی و... در جوامع امروز هستیم. وقوع این رویداد، منجر به پیدایش مدل‌های جدید و بالطبع آثار متنوع در نحوه تحقق اعمال غیر متعارف یا به تعبیری دیگر ارتکاب جرائم شده است. این تحولات، چالش‌هایی را در زمینه معیارهای تحلیل و تشخیص جرائم مدرن و سنتی از باب مهیت، عناصر تشکیل‌دهنده جرم، وسایل ارتکابی و... به وجود آورده است. در این میان، مذاقه در تحقق جرم سبّ‌النبی بالأخص از مجرای فضای سایبری (مجازی) و وجوه تمایز آن با جرم توهین به غیر سب، مؤید مدعی فوق است. در این مقاله، مطالعه در باب مفاهیم و مبنای این جرم در حوزه فقه و حقوق از مسیر تمسک به اطلاق آیه ۱۰۸ سوره انعام، ماده ۲۶ قانون مطبوعات، ماده ۵۱۳ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۷۵) و اقوال فقها انجام شده است. نتایج و یافته‌های حاصل از بررسی‌های انجام‌شده در این پژوهش، ضمن اثبات قابلیت تحقق جرم سبّ‌النبی در فضای مجازی، وجه تمایز آن با فضای واقعی را از نظر وسیله ارتکاب تبیین می‌نماید.

کلید واژه‌ها: سب، ساب‌النبی، توهین به مقدسات، فضای سایبری.

* مقاله مستخرج از پایان‌نامه «بررسی فقهی و حقوقی جرایم ساب‌النبی و مدعی نبوت» کارشناسی ارشد رشته فقه و حقوق جزا دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه.
** تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۸/۰۸ - تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۷/۱۱/۰۸.

*** استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه / b.pourghahramani@yahoo.com
**** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد فقه و حقوق جزا دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه / az.abdolahi71@gmail.com

مقدمه

موضوع اهانت، استهزاء، تکذیب و مخالفت علیه همه ادیان آسمانی به خصوص دین مقدس اسلام، امر تازه و جدیدی در جهان نیست. از بدو آغاز وحی آسمانی تا امروز، پیامبران از سوی دشمنان جاهل و مغرض به نام ساحر، دروغگو و... مورد اهانت و استهزاء قرار گرفته‌اند. در سال‌های اخیر فرهنگ جدید استهزاء و اهانت به شکل مدرن‌تر به راه افتاده است که از جمله آنها می‌توان به تهیه فیلم اهانت‌آمیز به پیامبر ﷺ در ایالات متحده آمریکا و رسم کاریکاتور در مطبوعات کشور دانمارک، فرانسه و... اشاره کرد. امروزه که عصر پیه شرف و فناوری است، یکی از راه‌های توهین به پیامبر ﷺ را می‌توان فضای مجازی یا اینترنت نام برد که مخالفان و شبهه‌برانگیزان برای رسیدن به مقاصد شوم خویش در این مسیر حرکت می‌کنند. (مرادی، ۱۳۹۲: ۲) در میان انواع توهین، توهین به مقدسات، شخصیت‌های مذهبی، مفاهیم، آداب و باورهای مذهبی حائز اهمیت است. (کریمی‌نیا و افشانی، ۱۳۹۵: ۷)

اهانت به پیامبر اسلام ﷺ که در ادبیات فقهی از آن به «سَبِّالنَّبِیِّ» تعبیر شده، در عداد جرائم شدید شرعی است که با سخت‌ترین نوع مجازات یعنی کیفر سالب حیات و اعدام مواجه می‌شود. نظام حقوق کیفری ایران که بر پایه شریعت و فقه امامیه بنا شده، با تصویب ماده ۵۱۳ کتاب تعزیرات قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۷۵) این عمل را در فهرست عناوین مجرمانه خود جرم‌نگاری نموده است.^۱

این رویکرد، در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) دنبال شده و به طور مستقل در ماده ۲۶۲ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) در عنوان سَبِّالنَّبِیِّ گنجانده شده است. عنوان توهین در کتب فقهی تحت عنوان: «قاعده حرمت اهانت به محترمات» و به مناسبت در باب‌های مختلف فقهی آمده است. (همان: ۹) نظام حقوقی ایران نیز به تأسی از فقه امامیه، اطلاق ارتکاب جرم توهین به فاعل را مستلزم احراز قصد او می‌داند. بر این اساس، با توجه به پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات در دهه‌های اخیر، فضای مجازی اعم از رایانه، اینترنت، تلویزیون، تلفن و نظایر آنها، نقش بسزایی در ارتکاب این جرایم ایفا می‌کنند، به طوری که شاهد رشد روزافزون این جرائم در فضای مجازی هستیم. (قانع، ۱۳۹۳: ۱) بنابراین، بررسی امکان تحقق جرم سَبِّالنَّبِیِّ در فضای مجازی

۱. هرکس به مقدسات اسلام و یا هریک از انبیای عظام یا ائمه طاهرین یا حضرت صدیقه طاهره اهانت نماید اگر مشمول حکم سَبِّالنَّبِیِّ باشد اعدام می‌شود، در غیر این صورت به حبس از یک تا پنج سال محکوم خواهد شد.

نیازمند تبیین و تدقیق در ماهیت آن بوده و ضرورت بررسی و مذاقه در باب وجوه مختلف و زوایای ماهوی ارتکاب این جرم در فضای سایبری مبرهن است.

پیدایش جرم به قدمت تاریخ بشر و پیدایش شینه جرائم فضای مجازی به قدمت ابزار و فناوری‌های ارتباط جمعی که به عنوان فضای مجازی شناخته می‌شوند، می‌باشد، از این رو، به آنها عنوان جرائم مدرن نیز اطلاق می‌کنند.

در این تحقیق، ضمن مطالعه مبانی و مفاهیم جرم سبّ النبی در میادین فقه و حقوق موضوعه ایران، امکان‌سنجی ارتکاب این جرم در فضای مجازی و اقدامات و تدابیر مندرج در این سیستم حقوقی برای مقابله با این جرائم در محدوده فضای مجازی واکاوی شده است. در واقع، سؤال اصلی این است که در پرتو مفاهیم و مبانی جرم سبّ النبی در اقوال فقها و سیستم حقوقی ایران، آیا امکان تحقق جرم سبّ النبی در فضای مجازی وجود دارد یا خیر. برای پاسخ به سؤال فوق مقاله حاضر در سه بخش سازماندهی شده است که در بخش نخست، مفهوم‌شناسی تعابیر سب، سابّ النبی (در فقه و حقوق) و فضای سایبری؛ در بخش دوم مستندات فقهی، حقوقی جرم‌انگاری این عمل مجرمانه و در بخش سوم شرایط تحقق سبّ النبی در فضای مجازی تبیین شده است.

۱. مفهوم شناسی

در این بخش ابتدا سعی می‌شود مفاهیم مرتبط با موضوع در فقه و حقوق مورد بررسی قرار گیرد.

۱) سبّ النبی

با توجه به اینکه سابّ النبی مرکب از دو واژه «سبّ» و «نبی» است، ابتدا به بررسی معنای لغوی این واژه‌ها پرداخته و سپس مفاهیم مترتب بر این اصطلاح در حوزه فقه و حقوق واکاوی می‌شود.

لغت شناسی

در لغت، برخی «سب» را به معنای مطلق دشنام دانسته‌اند: «السبّ: الشتم» و برخی به معنای دشنام دردناک: «السبّ: الشتم الوجیع». (ابن عباد، ۱۴۱۴ق، ج۸: ۲۵۴) فیومی در مصباح المنیر بیان داشته است: «سبّه، سباً فهو سبّاب و منه قیل للإصبع التّی تلی الابهام لآنه یشار بها عند السبّ و العار؛ به کسی که دیگری را سب می‌کند سبّاب می‌گویند و از همین ماده است که به انگشت اشاره می‌شود و السبّه یعنی

عار(ننگی)». (فیومی، ۱۴۱۴ق، ج ۲: ۲۶۲) لذا برخی در تعریف آن آورده‌اند: «سَب آن است که اموری زشت را با عباراتی صریح و بی‌پرده بیان کنند». (جبران مسعود، ۱۳۷۲: ۹۳۵) در معنای لغوی سَب، معانی و تفاسیر متفاوتی ذکر شده است. در ترجمه سَب، ناسزا گفتن، دشنام دادن و توهین کردن به کسی آمده است. (آذرنوش، ۱۳۷۹: ۲۷۹) به عنوان یک نمونه از اختلاف در تفسیر سَب، در کتاب «الفروق فی اللغة» در مورد تفاوت شتم و سَب آمده است:

شتم عبارت از دشنام‌گویی و زشت شمردن و بد گفتن و مورد دشنام قرار دادن است و حال آنکه سَب، اطناب و اطاله در شتم است و اشتقاق این کلمه از سَب به معنای مسافت طولانی است. (عسگری، ۱۳۶۳: ۹۶)

«نبی» در لغت به معنای پیغامبر، پیغمبر و رسول آمده است. (دهخدا، ۱۳۷۰: ۳۲۰)

پس نبی عبارت است از:

کسی که برای مردم آنچه مایه صلاح معاش و معادشان است، یعنی اصول و فروع دین را بیان کند؛ البته این مقتضای عنایتی است که خدای تعالی نسبت به هدایت مردم به سوی سعادتشان دارد: لئلا یکون للناس علی الله حجةٌ بعد

الرسال. (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۳)

در تعریف نبوت آمده است:

سِمَت پیام‌آور از جانب خداوند که علاوه بر ریاست عامه مذهبی از نظر قضایی، اداری و نظامی در حدود شریعت دارای اختیاراتی است که از آنها تعبیر به ولایت نبی می‌شود: «النبیّ اُولی بالْمؤمنین من انفسِهِمْ». (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۸، ج ۳: ۲۱۲۸)

ب) اصطلاح‌شناسی سَب النَّبِیِّ

با توجه به مفهوم سَب در لغت می‌توان گفت که مفهوم سَب در اصطلاح فقهی و حقوقی عبارت از لعن و دشنام و هرگونه اهانتی به پیامبر اکرم ﷺ یا یکی از ائمه اطهار علیهم‌السلام و انبیای عظام و حضرت صدیقه طاهره علیهاالسلام است.

یکم) اصطلاح‌شناسی در فقه

سَب النَّبِیِّ از جمله جرائم اختصاصی حقوق کیفری اسلام است که دارای غنای کامل فقهی در زمینه احکام و مسائل پیرامون آن است، لیکن برای تبیین این جرم باید تمامی جنبه‌های آن را با نگاهی جامع به منابع فقهی در نظر داشت. صاحب کتاب بحار الانوار در تعریف اصطلاحی سَب می‌نویسد:

و فی اصطلاح الفقهاء، هو سبّ الذی لم یکن قذفاً بالزنا و نحوه ککولک یا شارب الخمر أو یا أکل الربا أو یا ملعون... أو یا فاجر و أمثال ذلك مما یتضمن استخفافاً و اهانه. (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۷۲: ۱۶۰)

نویسنده کتاب *المحیط فی اللغة* در تعریف سب بیان می‌دارد:

سب، به معنای دشنام و سیاب و مشاتمه و ساب به معنای کسی است که دشنام می‌دهد و سب به معنای قطع کردن هم آمده است. اصل سب به معنای عیب است. (ابن عباد، پیشین)

دوم) اصطلاح‌شناسی در حقوق موضوعه

نویسنده کتاب *ترمینولوژی حقوق*، سب را چنین تعریف کرده است:

سب یعنی دشنام و بدگویی با جملات انشایی و آن عبارت است از ذکر الفاظ یا نوشته‌های ناخوش به کسی به قصد تحقیر و اهانت به صورت هجو و نیز غیر آن. سب جرم است و مجرم را ساب گویند. از بزه‌های ضد شرف و عرض است. منسب علیه را مسبوب گویند. شتم نیز سب است و سب، از مصادیق ایذاء است. سب نبی، کبیره است. جرم سب‌النبی یکی از جرایم قراردادی است که در حقوق جزای اسلامی مطرح است. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۱: ۲۱۲۷)

قانونگذار در ماده ۲۶۲ قانون مجازات اسلامی مصوب (مصوب ۱۳۹۲) برای نخستین بار در قوانین موضوعه به تعریف سب‌النبی پرداخته است و شخصی که پیامبران عظام، ائمه دوازده‌گانه اثنی عشری علیهم‌السلام و حضرت زهرا علیها‌السلام را دشنام دهد یا قذف کند، ساب‌النبی یا در حکم آن شناخته است.

در ماده ۵۱۳ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۷۵) از نظر مقنن، سب به معنای دشنام در نظر گرفته شده بود، اما در قانون مصوب سال ۱۳۹۲ در کنار دشنام، واژه قذف نیز به کار برده شده است. بنابراین اگر فردی به اشخاص مذکور در ماده ۲۶۲ نسبت زنا یا لواط بدهد با مجازات شدید اعدام روبه رو خواهد شد. سب‌النبی از جمله جرائم ضد شرف، عرض، نظام عقیدتی، نظام دینی و قوام آن است. غرض از سب، گوناگون است و به قصد ساب برمی‌گردد. هرچند عرف متشرعه، میان شخصیت معنوی پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و شخصیت معنوی سایر اشخاص تفاوت قائل است و این تفاوت در عملیاتی کردن مجازات و شدت در مجازات خود را نشان می‌دهد، لیکن عنصر مادی سب‌النبی و توهین به طور عموم یکسان است. در حقیقت سب، اخص از توهین است و گونه‌ها و مصادیق زیادی را به خود اختصاص می‌دهد. اگر سب به غیر از زنا و لواط باشد، از جرائم تعزیری به حساب می‌آید و اگر فحش به زنا و لواط باشد، حد قذف را به

همراه دارد. این عنوان مجرمانه، از قلمروی گسترده‌ای برخوردار است و هرچه ملاک تشخیص سب‌النبی باشد، این عنوان مجرمانه تحقق پیدا می‌کند.

ج) فضای سایبری

نوربرت ونیز بنیانگذار علم سایبرنتیک در کتاب سایبرنتیک و جامعه (Cybernetics & Community) سایبرنتیک را برگرفته از واژه یونانی کوبرننتس (Kubernets) به معنای سکاندار که منشأ آن واژه انگلیسی گاورنر (Governor) است، می‌داند. فضای مجازی برای نخستین بار توسط ویلیام گیمپسون در سال ۱۹۸۲ مورد استفاده قرار گرفت. سایبر در فرهنگ‌های مختلف از لحاظ لغوی به معنای مجازی و غیرملموس است و در برخی فرهنگ‌های کامپیوتری به یک گروه از کامپیوترهای بسیار بزرگ یا ابرکامپیوتر که به دست شرکت کنترل دیتا (سی-دی-سی) ساخته شده، اطلاق شده است. (آریا، ۱۳۷۲: ۱۵۶) فضای سایبر، فضایی گسترده و مؤثر است که در کلیه فعالیت‌های بشر، رو به رشد می‌تازد، به طوری که گاهی اوقات، انسان را به بُعد غیرمادی جهان نزدیک‌تر می‌کند. (پورقهرمانی، ۱۳۹۲: ۲۸)

۲. مستندات و عناصر جرم‌انگاری سب‌النبی

بر اساس اصل قانونی بودن در جرائم و مجازات‌ها و قواعدی همچون قاعده قبح عقاب بلابیان، مبانی و خواستگاه‌شناسی جرم‌انگاری این عمل مجرمانه نیاز به بررسی مستندات فقهی و حقوقی را مبرهن می‌سازد. بنابراین، در ادامه به مذاقه در این باب می‌پردازیم.

أ) مستندات فقهی جرم‌انگاری سب‌النبی

مفهوم سب در ادبیات فقه اسلامی و در مباحث مرتبط با مسئله توهین جایگاه ویژه‌ای دارد که به عنوان نمونه می‌توان به مباحث پردامنه فقه اسلامی در ذیل عنوان سب‌النبی اشاره کرد.

از آنجاکه اولین منبع استنباط احکام دین مبین اسلام، قرآن است، لزوم بررسی آیات قرآن کریم در خصوص سب‌النبی امری اجتناب‌ناپذیر و لازم است. (زراعت، پیشین: ۶) اسلام در توصیه‌ای به پیروانش از آنان می‌خواهد حتی نسبت به مقدسات کفار نیز اهانت و دشنام روا ندارند، زیرا این عمل به طور طبیعی واکنش آنان را در پی خواهد داشت و به مقدسات دینی شما اهانت خواهند کرد: (موسویان، ۱۳۸۹: ۱۸۲)

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «و لا تَسْبُوا الذین یدعون من دون الله فیسبوا الله عدواً بغير علم؛ چیزهایی را که آنان به جای خدا می‌خوانند، دشنام ندهید که آنان نیز بی‌هیچ دانشی از روی کینه‌توزی به الله دشنام می‌دهند». (انعام: ۱۰۸)

در تفسیر عیاشی از عمرو طیب‌السی آمده است: از امام صادق علیه السلام درباره این آیه پرسیدم. امام علیه السلام فرمود: ای عمرو! آیا دیده‌ای کسی به خداوند دشنام بدهد؟ گفتم: فدایت گردم، چگونه چنین چیزی ممکن است؟ امام علیه السلام فرمود: ک‌سی که ولی خدا را دشنام دهد خدا را دشنام داده است. (زراعت، پیشین: ۱۰)

در فرازهایی از قرآن مجید نیز پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم مورد تکریم و تمجید قرار گرفته که به صورت ضمنی بر حرمت دشنام و اهانت نسبت به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم دلالت می‌کند. دشنام دهنده به پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم یا یکی از امامان علیهم السلام کشته می‌شود و کشتن او برای هر کس که از آن آگاه شود، جایز است (ولو بدون اذن امام یا حاکم) مادام که کشنده او ترسی از جان و مال خود یا جان و مال مؤمن دیگری نداشته باشد و گر نه کشتن او جایز نخواهد بود، زیرا موجب ضرر و زیان او می‌شود.

دلیل این نظر، روایاتی است که از امام صادق علیه السلام وارد شده است؛^۱ البته صاحب جواهر این کار را نه تنها جایز، بلکه واجب می‌داند و معتقد است که هیچ خلافی میان فقها در این مسئله نیست. (نجفی، ۱۳۶۳، ج ۴۲: ۴۳۲) هر دو قسم اجماع (منقول و محصل) موجود است به علاوه روایات. (حاجی‌علی، ۱۳۹۴: ۱۳۵)

البته از منظر فقهی سبّ پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از جمله اعمال مجرمانه‌ای است که گرچه فقیهان در مورد حد یا تعزیری بودن آن دچار اختلاف شده‌اند، اما اتفاق نظر دارند مرتکب این جرم باید کشته شود و مهم‌ترین اسناد ایشان روایات بسیاری است که در کتاب‌های حدیث بیان شده است. با این اوصاف، یکی از احکام مسلم فقه مذاهب اسلامی که در کتب فقها مشهود است، لزوم مجازات شخصی است که از کلمات اهانت‌آمیز یا دشنام و ناسزا نسبت به خاتم انبیا حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم استفاده کند؛ که از این منظر اکثر فقها - بالاخص شیعه - متفق‌اند. به عنوان نمونه، در *النهاية* آمده است:

کسی که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم را دشنام گوید، ریختن خونس در همان لحظه جایز است. (صدوق، ۱۳۹۰، ق، ۵: ۲۹۵)

۱. قال الصادق علیه السلام: «اجنونی الی ان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم. قال: الناس فی اسوة سواء من سمع احداً یدکرونی بسوء فالواجب علیه ان یقتل من شمتنی و لایرفع الی السلطان و الواجب علی السلطان اذا رفع الیه ان یقتل من نال منی. و سئل علیه السلام من سمع یشتم علیاً علیه السلام و برء منه قال: فقال لی: هو و الله حلال الدم و ما ألف رجل منهم یرجل منکم دعه.

علامه حلی نیز بیان کرده است:

سب کننده پیامبر کشته می شود و شنونده اگر از اینکه به وی ضرر نمی رسد مطمئن باشد، قتل سب برای شنونده حلال است. (حلی، ۱۴۰۹: ق: ۲۴۹)

برخی از علما نیز نوشته اند:

وجوب قتل سب کننده پیامبر ﷺ یک حکم عقلی است، زیرا نظام عقیدتی و دینی اسلام که موجب رفاه بشر است، متوقف بر شخصیت پیامبر و احترام وی نزد مردم است. بنابراین، احترام به پیامبر معنایش آن است که پایه های رفاه بشری فرو می ریزد و این کار بدتر از کشتن دیگری است، زیرا کشتن یک فرد فقط سعادت همان فرد را متزلزل می کند، اما اهانت به پیامبر شروع به نابودی سعادت کل بشر است. (زراعت، ۱۳۹۴: ۶)

در میان فقهای اهل سنت، بسیاری با دیدگاه فقهای شیعه هم نوا هستند، اما گروهی از ایشان، مجازات سب النبی را زندان و تعزیر می دانند. (طبسی، ۱۳۸۵: ۱۶۷)

ابن حزم در خصوص سب النبی می نویسد:

فقیهان در مورد سب النبی یا سب پیامبری از پیامبران خدا اختلاف نظر دارند. گروهی گفته اند که چنین عملی، کفر نیست و گروهی آن را کفر دانسته اند و گروهی دیگر در این مورد توقف کرده اند که فقیهان مذهب ما نیز قائل به توقف هستند. (ابن حزم، بی تا، ج ۱۱: ۴۰۸)

ب) مستندات حقوقی جرم انگاری سب النبی

در طول تاریخ بشر، نظام های حقوقی همواره در پی ایجاد ضوابط و قواعدی بودند که نظم عمومی را در داخل مرزها و انسجام ملی را در صحنه بین المللی محقق سازند. بنابراین، آنجا که بیم تعرض و خدشه به این رسالت و به هر وسیله ای وجود داشته باشد، قواعد حقوقی در راستای وضع یا اجرا فعال می شوند. یکی از این مصادیق، دشنام به خدا، دین، قرآن، نبوت، رسالت و امامت و در واقع مقدسات یک جامعه است. آنچه از ارتکاب این اعمال به ذهن متبادر می شود، اطلاق به تمام مسلمانان جهان است که یکی از پیامدهای آن شکست عظمت یک امت است. از این رو، سیستم حقوقی ایران با تأسی به فقه امامیه به صراحت این اعمال به طور عام و عمل سب النبی را به طور خاص، جرم انگاری کرده است.

ماده ۲۶۲ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) و ماده ۵۱۳ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۷۵) و موادی چند از قانون مطبوعات ۱۳۶۴ و اصلاحات بعدی آن مؤید این مدعا است. آنچه مسلم است، دشنام به اشخاص مذکور در ماده ۲۶۲

سبّ است و مجازات آن نیز قتل است. اما آنچه محل تردید است، سبّ النبی دانستن قذف‌کننده پیامبر است. تمییز قائل شدن بین ساب بودن قاذف و مرتد بودن وی منجر به اجرای اصل قانونی بودن جرم و مجازات می‌شود، با این توضیح که در قانون مجازات (مصوب ۱۳۹۲)، فعل سبّ النبی تحت لوای قانون جرم‌انگاری شده است، در حالی که، ارتداد با وجود پیش‌بینی در متن اولیه لایحه مجازات اسلامی، در زمان تصویب نهایی حذف شد.^۱

در قوانین حوزه مطبوعات نیز به نوعی به مفهوم و آثار این جرم اشاره و مقرراتی در مورد آن وضع شده است.

ماده واحده قانون اصلاح قانون مطبوعات (مصوب ۱۳۳۷) بیان می‌دارد:

هرگاه در روزنامه یا نشریه دیگر به پادشاه یا اعضای خانواده سلطنتی و یا به اساس دین اسلام و اصول و احکام آن و مقام مقدس انبیا و ائمه اطهار اهانت و هتک حرمت شود، فوراً به ضبط اوراق منتشره و توقیف مرتکب اقدام و ظرف ۲۴ ساعت پرونده را نزد دادستان ارسال و دادستان فوراً به دادگاه صلاحیتدار بفرستد. (فرخنده رزگی، پیشین: ۵۴)

در گذشته نیز در سال‌های ۱۳۶۴ و ۱۳۶۷ در قانون مطبوعات به جرم توهین به مقدسات اشاره شده بود. ماده ۲۶ قانون مطبوعات (مصوب ۱۳۶۴) بیان می‌کرد:

هرکس به وسیله مطبوعات به دین مبین اسلام و مقدسات آن اهانت کند، در صورتی که به ارتداد منجر شود حکم ارتداد در حق وی صادر و اجرا و اگر به ارتداد نینجامد، طبق نظر حاکم شرع بر اساس قانون تعزیرات با وی رفتار خواهد شد.

لازم به ذکر است که وسیله در این جرم موضوعیت دارد و جرم توهین به مقدسات باید توسط اهل قلم در مطبوعات صورت گیرد.

ج) عناصر و ارکان جرم سبّ النبی (با تأکید بر فضای سایبری)

همان‌طور که از تدقیق در کتب و متون روایی استنتاج می‌شود، در بسیاری از روایات، سبّ النبی حلال‌الدم خوانده می‌شود. (بابائی ساخمرسی، پیشین: ۵۲) لیکن در مقام عناصر تشکیل دهنده این جرم - بالاخص در جوامع مدرن - مسائل و چالش‌هایی مطرح می‌شود که نیاز به تبیین دارد. امروزه این جرم می‌تواند توسط هرکس و با اعمالی از قبیل وارد کردن، انتقال دادن، پخش، حذف کردن، متوقف کردن، دستکاری، تخریب

۱. ماده ۲۲۵/۱ لایحه قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۸۸: «مسلمانی که به طور صریح اظهار و اعلان کند از دین خارج شده و کفر را اختیار نموده مرتد است».

داده‌ها یا امواج الکترومغناطیسی یا نوری از طریق سیستم‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل داده انجام شود که منجر به اهانت به دین مبین اسلام و مقدسات آن، هریک از انبیای عظام، ائمه طاهرین علیهم‌السلام یا حضرت زهرا علیها‌السلام شود.

این جرائم ویژگی‌های متمایزی از سایر جرائم کلاسیک دارند، چرا که ماهیت این‌گونه جرائم به دلیل تکنولوژی پیچیده و با سطح بالا، خصوصیات منحصر به فردی داشته که می‌توان به شیوه ارتکاب آسان، خسارت و ضررهای هنگفت با حداقل منابع و هزینه، عدم حضور فیزیکی در محل ارتکاب جرم، عدم شناسایی جرائم در بعضی موارد، خصوصیات فرا ملی بودن، وسعت و دامنه وسیع جرم اشاره کرد.

در یک دسته‌بندی کلی، این‌گونه جرائم را می‌توان از لحاظ خصوصیات مرتکبین در حوزه جرایم کامپیوتری و اینترنتی، سرعت بالای ارتکاب جرم و قابلیت تکرار فراوان و نحوه تعقیب و رسیدگی به جرایم رایانه‌ای برر سی نمود که از موضوع این بحث خارج است. جرم سب‌النبی از طریق اینترنت با سه رکن تحقق پیدا می‌کند؛ رکن مادی، رکن معنوی و رکن قانونی.

منظور از رکن مادی سب، تمام واقعیات مقوم جرم است که خارج از ذهن انسان به وقوع می‌پیوندد. در حقیقت هرگونه گفتار، نوشتار و رفتار دشنام‌آلود که ساب‌النبی مرتکب می‌شود و از جانب او فعلیت پیدا می‌کند، رکن مادی این جرم را تشکیل می‌دهد و حکم قتل را به همراه دارد. به هر تقدیر، سب‌النبی از جمله جرائم بزرگ و گناهان کبیره‌ای است که مجازات قتل و اعدام را در پی دارد. در حقیقت عنصر مادی جرم سب‌النبی از طریق اینترنت از سه بخش تشکیل می‌شود؛ رفتار فیزیکی فرد، مجموعه اوضاع و احوال و نتیجه حاصله از رفتار مرتکب.

رفتار فیزیکی در خصوص جرم سب‌النبی، به این صورت است که «ساب» گفتار، رفتار و نوشتار دشنام‌آلود و نامیمون را از طریق رایانه، اینترنت و ماهواره و یا ریز بسترهای دیگر مانند سی‌دی‌های فشرده متنی، تصویری، صوتی، ایمیل (پست الکترونیک)، تلفن همراه، بلوتوث، چت (اتاق گفتگو) و غیره در دسترس همگان قرار می‌دهد.

در بحث شرایط اوضاع و احوال، یکی از شرایط تحقق جرم سب‌النبی از طریق اینترنت، این است که ماهیت سب‌آفرین بودن گفتار، نوشتار یا رفتاری که در بستر رایانه، اینترنت و ماهواره قرار می‌گیرد، احراز شود. جرم سب‌النبی ناشی از اینترنت، جرمی است مطلق و مقید به نتیجه نیست. به محض سب‌آفرین بودن گفتار، نوشتار و یا رفتار، جرم سب‌النبی تحقق پیدا می‌کند. به عنوان نمونه، اگر فرد نادانی در عصر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم او را سب کند و دشنام دهد، هرچند رسول رحمت از باب «رحمت للعالمین» بودن و یا داشتن «خلق عظیم» او را عفو و تعقیب نکند، باز جرم سب‌النبی تحقق پیدا می‌کند.

منظور از رکن معنوی، تمام عوامل روانی و ذهنی مؤثر در وقوع جرم است. جرم سبّ النبی از جمله جرایم عمدی است که به قصد مجرمانه یا تقصیر جزایی صورت می‌گیرد. در حقیقت مجرمانه بودن سبّ النبی با دو عنصر عامدانه و عالمانه بودن همراه است که رکن روانی این جرم را تشکیل می‌دهد.

حاصل بحث آنکه، این جرم در فضای سایبر هم صورت می‌گیرد، حتی اگر میزان آن را نگوئیم که برابر با میزان جرائم مطبوعاتی در زمینه توهین به مقدسات است، میزان قابل تأملی را در برمی‌گیرد. نیاز به یادآوری است که در حقوق جزای امروز مسئولیت کیفری منوط به این است که رفتاری مجرمانه از انسان ظاهر شود و مادام که پندار زشت ظهور خارجی پیدا نکند و فکر بد از ضمیر انسان پنهان باشد، آدمی قابل مجازات نیست و این حقیقت حتی در مواردی که انسان به نیت مجرمانه خویش اعتراف کند نیز ثابت است. بنابراین، فکر و عقیده هرچه که باشد آزاد بوده و کسی را به جرم داشتن اعتقادات معین نمی‌توان مؤاخذه و مجازات کرد. به هر حال، شروع به جرم در مواردی تحقق پیدا می‌کند که مرتکب با قصد ارتکاب جرم به معنای اخص (یعنی قصد نتیجه یا سوءنیت خاص) عملیات اجرایی جرم را آغاز نماید و در غیر این صورت، چنانچه اعمال ارتكابی مرتکب مستقلاً واجد عنوان مجرمانه باشد، به عنوان جرم تام و نه به اعتبار شروع به جرم قابل تعقیب خواهد بود و چنانچه آن میزان از اعمال ارتكابی مرتکب فاقد وصف مجرمانه در قانون باشد، تعقیب و مجازات فرد با عنایت به اعمال قانونی بودن جرایم امکان‌پذیر نخواهد بود. (بیاتی، ۱۳۹۱: ۳۰۷)

در رکن قانونی جرم سبّ النبی، قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) در ماده ۲۶۲ و ماده ۵۱۳ بخش تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ تکلیف را مشخص کرده است، لیکن در مورد ماده اخیر ذکر دو نکته ضروری است؛ اولاً صرفاً به ذکر واژه سبّ النبی اکتفا نموده، بدون آنکه شرایط و ویژگی‌های این جرم را بیان کند. به عنوان مثال، معلوم نیست که این مجازات در مورد سبّ پیامبر ﷺ جاری است یا به مواردی همچون سبّ حضرت زهرا علیها السلام و سایر پیامبران نیز تسری داده می‌شود. به دلیل همین ابهامات است که حقوقدانان معتقدند باید قانونگذار تکلیف این موضوع را روشن می‌کرد. (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۶: ۱۶۶) ثانیاً مشخص نیست که حکم اعدام سبّ النبی یک حکم حدی است یا یک حکم تعزیری. این نکته از آن جهت با اهمیت است که بین حدود و تعزیرات از جهت آثاری که بر آنها بار می‌شود تفاوت‌های اساسی وجود دارد. به عنوان مثال، نهادهایی همچون تخفیف مجازات یا تعویق صدور حکم تنها در جرایم موجب تعزیر موضوعیت دارد. لازم به ذکر است که این ماده از قانون، جرم سبّ النبی را نسبت به اشخاص عادی، سنگین‌تر دانسته و مجازات آن را تشدید کرده است.

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با یک نوآوری بسیار مطلوب و پس از اتمام فصل مربوط به قذف، در فصلی مجزا تحت عنوان «فصل پنجم؛ سبّ النبی» موضوع ناسزاگویی به پیامبران الهی و ائمه اطهار را به عنوان حدی مستقل جرم‌انگاری کرده است. این فصل جمعاً دو ماده (۲۶۲ و ۲۶۳) دارد. ماده ۲۶۲ اظهار می‌دارد:

هر کس پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و یا هر یک از انبیای عظام الهی را دشنام دهد یا قذف کند سبّ‌النبی است و به اعدام محکوم می‌شود.

این ماده در کتاب حدود قانون سابق، فاقد سابقه تقنینی است، لیکن ماده ۵۱۳ کتاب تعزیرات حکمی مشابه حکم مقرر در ماده ۲۶۲ پیش‌بینی نموده است. قانون مطبوعات نیز حکم مشابه دیگری به این صورت تقنین نموده است:

هر کس به وسیله مطبوعات به دین مبین اسلام و مقدسات آن اهانت کند، در صورتی که به ارتداد منجر شود، حکم در حق وی صادر و اجرا و اگر به ارتداد نینجامد، طبق نظر حاکم شرع بر اساس قانون تعزیرات با وی رفتار خواهد شد.

نکته‌ای که در ماده ۲۶۲ وجود دارد این است که، این ماده در مقام جرم‌انگاری دشنام یا قذف نسبت به پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله، تمام انبیای عظام الهی، ائمه معصومین علیهم السلام و حضرت صدیقه طاهره علیها السلام است. مطابق این ماده، مجازات قاذف و دشنام دهنده سلب حیات است. دشنام و قذف با مطلق رفتار اعم از لفظ یا کتابت محقق می‌شود و منحصر به الفاظ نیست. بنابراین، همان‌گونه که ممکن است دشنام یا قذف موضوع این ماده به بیان الفاظ محقق گردد، امکان تحقق با نوشتن اعم از الکترونیکی و غیر الکترونیکی نیز وجود دارد. همچنین در خصوص حدود و ثغور مقصود مقنن از انبیای عظام الهی اختلاف نظر وجود دارد. برخی از حقوقدانان اعتقاد دارند که انبیای عظام الهی صرفاً شامل یکصد پیامبری می‌شود که به آنها در قرآن کریم اشاره شده است، اما به نظر می‌رسد، با عنایت به تفسیر ادبی، مقصود از این تعبیر قانونگذار، همه انبیای الهی است و استفاده از واژه «عظام» به جهت تکریم و تعظیم جایگاه والای ایشان است. نتیجه اینکه با جرم‌انگاری سبّ‌النبی به عنوان یک جرم موجب حد در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) تعداد حدودی که در این قانون به صراحت ذکر شده نسبت به قانون سابق مصوب ۱۳۷۰ از هشت مورد به نه مورد افزایش یافته است، اما سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا از لحاظ قانونی نیز به تبعیت از فقه امامیه، اگر شخصی که شنونده سبّ‌النبی بوده، گوینده آن را بکشد فاقد مسئولیت کیفری است یا خیر. در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) مقرره‌ای دال بر جایز بودن کشتن افراد مهدورالدم بدون حکم دادگاه وجود ندارد، زیرا قوانین جزائی که وظیفه صیانت از جامعه را در برابر هرگونه بی‌نظمی بر عهده دارند، نمی‌توانند با اجازه اجرای قانون توسط افراد جامعه، خود مشوق هرج‌ومرج شوند. بدین

ترتیب حکم و اجرای آن باید از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد، ولی با وجود این، از آنجا که کسانی به دلیل ارتکاب جرایم مستوجب حد، مستحق قتل هستند مانند سبّ النبی، مهدورالدم هستند و جان آنان مورد حمایت قانونگذار قرار ندارد، چنانچه کسی بدون حکم دادگاه به کشتن چنین افرادی دست بزند به قصاص و پرداخت دیه، محکوم نمی‌شود؛ هرچند قاتل باید مهدورالدم بودن او را در دادگاه ثابت کند. (زرعت، ۱۳۸۱: ۱۰۳-۵۷) ماده ۳۰۲ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) در این زمینه مقرر می‌دارد:

در صورتی که مجنی علیه دارای یکی از حالات زیر باشد، مرتکب به قصاص و پرداخت دیه، محکوم نمی‌شود: الف) مرتکب جرم حدی که مستوجب سلب حیات است؛

ب) ...

پ) ...

تبصره ۱: اقدام در بندهای الف)، ب) و پ) این ماده بدون اجازه دادگاه جرم است و مرتکب به تعزیر مقرر در کتاب پنجم تعزیرات محکوم می‌شود.

در قانون جرایم رایانه‌ای، به طور اخص از جرم سبّ النبی بحث نشده است. اما آیا هتک حیثیت که در فصل پنجم قانون فوق‌الذکر آمده است، مشمول جرم سبّ النبی می‌شود؟ مشکل به نظر می‌رسد. چون نوع مجازاتی که در موارد سه‌گانه این فصل از قانون آمده است، با مجازات سبّ النبی هم‌خوانی و مطابقت ندارد. (بابائی ساخمرسی، ۱۳۹۲: ۶۰)

د) تحلیل مستندات جرم‌انگاری سبّ النبی در فضای سایبری

جرم سبّ النبی در فضای مجازی، این‌گونه است که گفتار، نوشتار و رفتار ناخوش و نامیمونی را از طریق رایانه، اینترنت و ماهواره به رسول اسلام ﷺ، ائمه اهل‌بیت، حضرت فاطمه زهرا علیها السلام و سایر انبیا علیهم السلام نسبت دهند. به عنوان نمونه روزی کتاب آیات شیطانی در قلمروی یک کتاب، رسول حق را مورد اهانت قرارداد، اکنون همان کتاب از طریق سایت‌ها و در فضای مجازی و یا فیلم موهن، در دسترس همگان قرار گرفته است و از این طریق رسول اسلام را مورد سبّ یا اهانت قرار می‌دهد. بنابراین، جرم سبّ النبی ناشی از اینترنت، به چند اعتبار، جرم بسیار سنگین است؛ نخست به اعتبار شخصیت طرف جرم؛ دوم به اعتبار وسیله ارتکاب جرم و سوم به اعتبار قلمروی ارتکاب جرم. شخصیت طرف جرم در بحث سبّ النبی به طور خاص رسول اکرم ﷺ است و در بحث سبّ به طور عام، خداوند، ملائکه، شخصیت انبیا و امامان معصوم علیهم السلام، حضرت فاطمه زهرا علیها السلام، قرآن کریم و سایر کتب آسمانی است.

وسيله ارتكاب جرم در اين بحث، رایانه، اینترنت و ماهواره و قلمروی بحث در این خصوص، فضای مجازی بوده که بسیار گسترده است. با این اعتبار چندگانه، نوع جرم سبّ‌النّبی از طریق اینترنت، بسیار سنگین است و از جمله جرم‌های مشدد و سنگین به حساب می‌آید. چون خود فضای مجازی باعث می‌شود تا جرم سبّ‌النّبی به عنوان جرم پایدار شناخته شود. سبّ‌النّبی به معنای خاص که از اینترنت ناشی می‌شود، حکم قتل را به همراه دارد و سبّ به معنای عام که عبارت است از سبّ خداوند، سبّ ملائکه، سبّ سایر انبیا و ائمه علیهم‌السلام، سبّ حضرت زهرا علیها‌السلام و سبّ قرآن کریم و سایر کتب آسمانی نیز حکم قتل را به همراه دارند.

آنچه در بحث ساب‌النّبی در بستر اینترنت، قابل تأمل است، این است که از نظر مبانی و منابع فقهی، مسئله سبّ‌النّبی در بستر اینترنت، روشن است و حکم آن نیز بیان شده است. چون قاعده «حرمة اهانة المحترمات فی الدین»، سبّ‌النّبی در بستر اینترنت را تحت پوشش قرار می‌دهد، اما اجرای احکام و عملیاتی کردن آن، به ویژه آنجایی که پای شخص حقوقی، دولت‌ها و سایت‌های درون‌مرزی و برون‌مرزی به میان آید بسیار مشکل است. حکم امام خمینی در خصوص آیات شیطانی، در مورد جرم سبّ‌النّبی در بستر اینترنت، نیز قابل تسری است. اگر بر افسانه آیات شیطانی، فیلم موهن و دیگر گونه‌های آن سبّ‌النّبی صدق کند، چه در فضای واقعی باشد و چه در فضای مجازی، اقامه حدود بر مسلمانان جهان لازم می‌شود. اگر چه زمانی که پای اشخاص حقوقی، دولت‌ها و سایت‌های بزرگ در میان باشد، اجرای حدود مشکل به نظر می‌رسد، ولی بر اساس قاعده «الأقرب فالأقرب» اجرای حدود بر مسلمانان جهان لازم است.

نظریه دیگری در مورد اجرای حدود در خصوص سبّ‌النّبی وجود دارد که اذن امام را در عملیاتی کردن حدود شرط می‌داند. استناد این نظریه، روایات است. هر چند بعضی از روایت مورد استناد، از نظر سند ضعیف است، ولی به نظر می‌رسد در حکومت اسلامی این نظریه قابل دفاع باشد و اگر هم حکم حکومتی صادر گردد و اجرای حدود در خصوص ساب‌النّبی را بر همگان مجاز بداند، این خود اذن حکومتی است و با این نظریه منافات ندارد. (بابائی ساخمرسی، پیشین: ۴۶)

۳. شرایط تحقق جرم سبّ‌النّبی در فضای سایبری

روش‌ها، افعال و یا ترک افعال مختلف، ارتکاب و وقوع جرم علیه اشخاص را محقق می‌سازد. یکی از این افعال توهین به اشخاص است. شاید از باب قاعده‌سازی بتوانیم امکان وقوع عمده جرائم با موضوع توهین به اشخاص را که در فضای واقعی محقق می‌شود، در فضای مجازی - حتی به طور گسترده‌تر - بپذیریم. اگر بسترهای متنوعی را

برای ارتکاب جرم توهین در نظر بگیریم، اینترنت بزرگ‌ترین و گسترده‌ترین آنها محسوب می‌شود. (دیباچی، ۱۳۹۱: ۳)

در فضای مجازی، از طریق گفتار، نوشتار و رفتار، می‌توان مرتکب توهین شد. برای تشخیص و تعیین نوع مجازات این جرم از بستر اینترنت، باید همت مضاعف داشت و کار مضاعف کرد. تا زمانی که فقیه و قانونگذار در تشخیص و تعیین نوع مجازات برای توهین از بستر اینترنت، به همت مضاعف و کار مضاعف تن ندهند، پیشگیری از ارتکاب این جرم و تشخیص و تعیین نوع مجازات برای آن از بستر اینترنت، صورت نمی‌گیرد. جرم توهین به اعتبار شخصیت طرف جرم، به ساده و مشدد تقسیم می‌شود. در اینجا، توهین ساده، مدنظر است. در این خصوص ماده ۶۰۸ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد:

توهین به افراد از قبیل فحاشی و استعمال الفاظ رکیک چنانچه موجب حد قذف نباشد به مجازات شلاق تا ۷۴ ضربه و پنجاه هزار تا یک میلیون ریال جزای نقدی خواهد بود.

در بخش دیگری از قانون مقرر شده است:

اگر به وسیله اینترنت یا مشابه آن هم جرمی به کسی نسبت داده شود و نسبت دهنده نتواند صحت آن انتساب و اسناد را ثابت نماید، مورد، مشمول ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی خواهد بود.^۱

عنصر قانونی جرم توهین به مقدسات در قانون جرایم رایانه‌ای را باید در بخش «ب» فهرست مصادیق مجرمانه این جرایم از بند (۱) تا بند (۵) مورد اشاره قرار داد. در این قانون شناسایی مصادیق مجرمانه به قانون مطبوعات و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ ارجاع داده شده و گره‌گشایی جدیدی از جرم توهین به مقدسات دین اسلام نشده^۲ و به نظر می‌رسد انجام این عمل مجرمانه در فضای سایبر و مجازی بیشتر مورد اهتمام قانونگذار بوده است. با این بیان، برخی از مواد قانون مجازات اسلامی به طور کامل، مشمول جرم توهین در بستر اینترنت می‌شود و اینترنت یکی از مصادیق آن است. علاوه بر این، قانونگذار با توجه به شخصیت و مقام طرف اهانت، مواد دیگری از جمله ماده ۵۱۳ بخش تعزیرات در بیان حکم سبّ النبی و بندهای ۷/۱ و ۹ از ماده ۶ قانون

۱. نظریه مشورتی شماره ۷/۸۵۲۴، مورخ ۱۳۸۲/۱۱/۷ اداره حقوقی قوه قضائیه.

۲. اخیراً نیز در خصوص توهین به مقدسات و ترویج فساد و فحشا، پایگاه‌های اینترنتی جدیدی توسط معاندان و مخالفان داخلی و خارجی و یا افراد ناآگاه و منحرف به شدت رایج شده است. (شیرزاد،

مطبوعات مصوب سال ۱۳۶۴ در بیان محتوای علیه مقدسات اسلامی را تصویب کرده است.

نکته‌ای که در ماده ۵۱۳ بخش تعزیرات قابل ذکر است این است که توهین به مقدسات از طریق فضای مجازی و عمدتاً از طریق رایانه و اینترنت، از جمله جرائمی است که نیاز به وضع قانون خاص که وسایل ارتکاب این جرم را برشمرد ندارد، زیرا نوع وسیله تأثیری در ماهیت توهین ندارد و اگر هم باشد ممکن است از اسباب تشدید مجازات باشد. بنابراین، می‌توان با توجه به مقررات سنتی، مرتکب را مجازات کرد و از لحاظ رکن مادی، توهین به مقدسات تفاوتی با توهین ساده ندارد و فقط موضوع جرم در اینجا متفاوت با توهین ساده است. در قانون جرائم رایانه‌ای، به طور خاص از جرم توهین بحث نشده است، ولی از هتک حیثیت، بحث شده است که جرم توهین یکی از مصادیق آن است. مشکل قانون جرائم رایانه‌ای در این فصل این است که قانونگذار به قلمروی توهین در فضای مجازی توجه نکرده و برای آن تشدید مجازات پیش‌بینی نکرده است. چون جرم توهین در فضای مجازی از جمله جرم‌های پایدار و در قلمرویی به وسعت تمام جهان است، از این رو، جا داشت قانونگذار توهین ناشی از رایانه و اینترنت را جرم پایدار بداند و برای آن مجازات مشدد را در نظر بگیرد.

اولین شرط تحقق جرم توهین، انجام عمل مادی و همن‌آور است. عمل مادی و همن‌آور با توجه به کلی بودن کلمه توهین و اهانت و علم داشتن به آن، ممکن است شفاهی یا کتبی، حضوری یا غیابی، به وسیله گفتار، کتابت و تصویر باشد یا بدون گفتار و کتابت و یا در رفتار و طرز عمل توهین‌کننده مستقر شود. ممکن است لازمه اعمال توهین‌آمیز خوار و خفیف‌کردن طرف از حیث شرافت او باشد، مثل نسبت‌هایی که راستی، درستی، پاکی و صداقت طرف را لکه‌دار سازد و نیز ممکن است هدف آن شکستن و پایین آوردن حیثیت و شأن او باشد؛ یعنی راجع به اصول، کیفیات و قواعدی باشد که معمولاً هر فرد با حیثیت و با شخصیت با توجه به وضع اجتماعی یا شغلی خود ملزم و مقید به رعایت آنهاست. (بای و پورقهرمانی، ۱۳۸۸: ۲۸۸-۲۸۷)

از آنجایی که در توهین، خشونت در گفتار شرط نیست، پس لزوماً توهین، شفاهی نیست. از این رو، توهین کتبی نیز جرم است و لزومی ندارد توهین یا الفاظ توهین‌آمیز حتماً روی تکه‌ای کاغذ ملموس نوشته شوند یا روی دیوار، زمین یا داخل محتویات روزنامه‌ها و نشریات آورده شوند، بلکه توهین به صورت مطالب مندرج در اینترنت نیز توهین کتبی است. به عبارت دیگر، توهین در فضای مجازی اگر به صورت نوشته عرضه شد، توهین لفظی، کتبی است. از سوی دیگر، حضور شخص مورد توهین در زمان وقوع جرم توسط توهین‌کننده شرط نیست. توهین می‌تواند در غیاب محکوم‌علیه، ولی در

حضور دیگران صورت پذیرد. پس توهین اینترنتی نیز می‌تواند در حضور شخص، در صورتی که فرد مقابل نمایشگر رایانه قرار داشته باشد و مطالب اهانت‌آمیز را در همان لحظه مشاهده کند یا در غیاب شخص و در حضور دیگران ارتکاب یابد، زیرا اینترنت بی‌حد و مرز است و در آن واحد جمعیت کثیری به آن دسترسی دارند. علاوه بر آن، از دیدگاه جرم‌شناسی، توهین در فضای مجازی قابل قیاس با توهین سنتی نیست، زیرا در توهین سنتی ممکن است فرد در مقابل عده‌ای محدود مورد اهانت واقع شود اما آسیب ناشی از توهین سایبری به مراتب بیشتر از توهین سنتی است. شکوائیه‌هایی که در خصوص توهین سایبری وجود دارد، مهر تأییدی بر این دیدگاه است.

توهین سایبری یک توهین علنی است، زیرا هیچ فضایی علنی‌تر از فضای مجازی نیست. در توهین سایبری، خواه فرد مورد نظر حضور داشته باشد و خواه حضور نداشته باشد، توهین علنی است. از دیگر موارد اهمیت توهین رایانه‌ای، این است که امروزه شبکه اینترنت، هدفش اطلاع‌رسانی است و در دایره مطبوعات و زیرمجموعه جرایم محسوب می‌شود. پس توهین اینترنتی، جرم و قابل مجازات است. (دیباچی، پیشین: ۴) بنابراین می‌توان گفت که امکان تحقق جرم توهین از طریق فضای مجازی وجود دارد. به عنوان مثال، اقداماتی چون توهین از طریق تلفن و یا ارسال نوشته توهین‌آمیز به وسیله دستگاه دورنگار از مصادیق این جرم است. (زررخ، ۱۳۸۹: ۷۴-۷۳) همچنین ارتکاب جرم توهین از طریق سایر مصادیق فضای مجازی از قبیل تلویزیون و رادیو نیز به طریق اولی، قابل تحقق است. این جرم از جرائم عمدی محسوب می‌شود و علاوه بر سوء نیت عام، سوء نیت خاص یعنی قصد تحقیر و کوچک شمردن مقدسات یا ائمه یا پیامبران علیهم‌السلام را نیز لازم دارد. بنابراین اگر شخصی بدون توجه به چنین موضوعاتی رفتار موهن انجام دهد، مشمول این ماده نیست. به این ترتیب، اگر شخصی با انتشار کاریکاتوری در اینترنت، بدون آنکه قصد توهین به پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را داشته باشد و چنین عملی را انجام دهد، مشمول این ماده نیست. همچنین در این جرم، نیت خاص مثل قصد جریحه‌دار کردن احساسات عمومی یا بدبین کردن مردم نسبت به مبانی مذهبی یا برهم زدن نظم عمومی یا مقابله با نظام و نظایر آنها ضرورت ندارد. (بای و پورقهرمانی، پیشین: ۵۲۰-۵۱۹)

نتیجه‌گیری

یکی از جرائم قابل تحقق در حوزه مقدسات و اصول و عقاید مذهبی جوامع اسلامی، جرم سبّ‌النبی است. جرم‌انگاری عمل سبّ و تعیین مجازات برای این جرم در حقوق اسلام، برای حمایت از حیثیت و شرافت پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در نظر گرفته شده است. اکثر فقهای فریقین، حکم به قتل سبّ‌النبی داده‌اند. با توجه به پیشرفت تکنولوژی و

فناوری اطلاعات در جوامع امروز، افعال اطلاعاتی بشر نیز تحت تاثیر قرار گرفته است تا جایی که منجر به ظهور جرائم مدرن و یا وسایل ارتكابی مدرن شده است. در مجال تبیین جرم سب‌النبی می‌توان گفت این جرم علاوه بر تحقق به شیوه سنتی، از طریق فضای مجازی نیز قابل تحقق است. یکی از شرایط تحقق جرم سب‌النبی از طریق فضای مجازی، این است که ماهیت «سب‌آفرین بودن» گفتار، نوشتار یا رفتاری که در بستر رایانه، اینترنت و ماهواره قرار می‌گیرد، احراز شود. جرم سب‌النبی اگر در فضای مجازی تحقق یابد، جرم مطلق است و مقید به نتیجه نیست.

در بررسی عن‌صدر قانونی جرم سب‌النبی، مقنن در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) در کتاب پنجم، فصل دوم ذیل ماده ۲۶۲ به بررسی این جرم پرداخته و مجازات اعدام را برای این جرم پیش‌بینی کرده است. اهانت به مقدسات اسلامی نیز که در ماده ۵۱۳ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۷۵) به آن اشاره شده است، در صورتی مشمول این ماده خواهد بود که عنوان مجرمانه خاصی مانند سب‌النبی یا ارتداد پیدا نکند، بنابراین تفکیک میان این عناوین نیز مهم است. از جمله مواردی که در قانون جرائم رایانه‌ای بدان پرداخته نشده، عنوان سب‌النبی است، لذا ضرورت دارد و پیشنهاد می‌شود در باب تقنین و اینکه این جرم از لحاظ شرایط زمانی و مکانی خصوصاً در فضای سایبر امکان تحقق دارد، طرح مسئله شده و بررسی شود.

یکی از مواردی که نگارنده در این تحقیق آن را از جمله نارسایی‌های قانون مجازات اسلامی سال (مصوب ۱۳۹۲) بیان می‌کند، عدم تفکیک احکام سب‌النبی و توهین است. در یک ضابطه کلی می‌توان گفت: توهین به هر آنچه که از دیدگاه اسلام در شمار مسائل ضروری و قطعی قرار گیرد مانند توهین به قرآن، مسجدالحرام، کعبه و سایر شعائر الهی و مقدسات ضروری اسلام، اگرچه از نظر «میزان مجازات» با هم تفاوت داشته باشند، جرم است.

منابع و مآخذ:

قرآن کریم

(أ) کتاب‌ها و مقالات فارسی

- آریا، ناصر (۱۳۷۲)، فرهنگ اصطلاحات کامپیوتر و شبکه‌های کامپیوتری، ج ۱، تهران: مرکز تحقیقات تخصصی حسابداری و حسابرسی.
- آذرنوش، آذرتاش (۱۳۷۹)، فرهنگ معاصر عربی به فارسی، ج ۱، تهران: نشر نی.

- بابایی ساخمرسی، اصغر (۱۳۹۲)، «مبانی فقهی و حقوقی جرایم اینترنتی»، رساله علمی سطح ۴، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم.
- بای، حسینعلی و بابک پورقهرمانی (۱۳۸۸)، بررسی فقهی حقوقی جرایم رایانه‌ای، ج ۱، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- بیاتی، محمد (۱۳۹۱)، تحلیل گستره قانونی و فقهی توهین به پیامبر ﷺ و مقدسات اسلامی از منظر لایحه جدید قانون مجازات اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۱)، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ج ۳، تهران: انتشارات گنج دانش.
- یورسلیمان جافی، هادی (۱۳۹۴)، «بررسی سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرم توهین به مقدسات»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- جی. آیکاو، دیوید و همکاران (۱۳۸۳)، راهکارهای پیشگیری و مقابله با جرایم رایانه‌ای، ترجمه دکتر اکبر استرکی و همکاران، ج ۱، تهران: نشر دانشگاه علوم انتظامی.
- جبران، مسعود (۱۳۷۲)، فرهنگ القبایی الرائد عربی-فارسی، ترجمه رضا انزایی نژاد، ج ۱، مشهد: موسسه چاپ و انتشارات استان قدس رضوی.
- حاجی علی، فریبا (۱۳۹۴)، بررسی تطبیقی حدود و تعزیرات در فقه مذاهب خمس، ج ۱، تهران: انتشارات میزان.
- ذاکر حسین، محمدهادی (۱۳۹۲)، جرم‌نگاری اهانت به پیامبر، ج ۱، تهران: انتشارات شهر دانش.
- زراعت، عباس (۱۳۹۴)، شرح مبسوط قانون مجازات اسلامی ۹۴، ج ۲، تهران: انتشارات جاودانه جنگل.
- زرخ، احسان (۱۳۸۹)، جراتم مخابراتی، مجله حقوقی دادگستری، ش ۶۹.
- نوری، عباس (۱۳۹۴)، بررسی فقهی حکم اهانت به مقدسات ادیان، ج ۱، تهران: انتشارات مجد.
- سعادت بصیر، ذوالفقار (۱۳۹۳)، فلسفه فضای مجازی، پایان‌نامه سطح ۳، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم.
- صفاری، علی (۱۳۸۰)، «مبانی نظری پیشگیری از وقوع جرم»، مجله تحقیقات حقوقی، شش ۳۳-۳۴.

- شیرزاد، کامران (۱۳۸۸)، *جرائم رایانه‌ای از دیدگاه حقوق جزای ایران و حقوق بین‌الملل*، نشر بهینه فراگیر، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۸.
- فرخنده‌رزگی، ذبیح‌الله (۱۳۹۴)، *بررسی فقهی و حقوقی و جرم‌شناسی جرم سب‌النسی در پرتوی قانون مجازات اسلامی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، قم: دانشگاه مفید.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۰)، *لغتنامه دهخدا*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- طبیبی جبلی، مرتضی (۱۳۹۳)، *فقه جزایی مبانی تکملة المنهاج (حدود و تعزیرات)*، ج ۱، تهران: نشر میزان.
- معین، محمد (۱۳۵۷)، *فرهنگ معین*، ج ۴، ج ۳، تهران: چاپخانه سپهر.
- قانعی، رقیه (۱۳۹۳)، *امکان‌سنجی تحقق جرایم علیه شخصیت معنوی اشخاص در فضای مجازی در حقوق ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فقه و حقوق جزا، مراغه: دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه.
- متولی زاده، نفیسه (۱۳۸۶)، «پیشگیری رشد مدار»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، ش ۲.
- کریمی نیا، محمد مهدی و هادی افشانی (۱۳۹۵)، *توهین به ادیان بر اساس فقه و اسناد بین‌الملل*، ج ۱، تهران: انتشارات مجد.
- مصباح‌زیدی، محمد تقی (۱۳۸۰)، *نظریه حقوقی اسلام*، ج ۱، ج ۱، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
- طبسی، نجم‌الدین (۱۳۸۵)، *زندان و تبعید در اسلام*، ترجمه سید محمدرضا حسینی و مصطفی شفیعی، ج ۱، تهران: انتشارات صفحه نگار.
- ب) کتاب‌های عربی**
- ابن‌ادریس حلی، محمد بن منصور (۱۴۱۰ق)، *السرائر*، قم: نشر علوم اسلامی.
- ابن‌حزم، علی بن احمد بن سعید (بی‌تا)، *المحلی*، بیروت: دار الآفاق الجديدة.
- ابن‌فهد حلی، جمال‌الدین احمد بن محمد (۴۱۳ق)، *المهذب البارع فی شرح المختصر النافع*، قم: انتشارات جامعه مدرسین.
- ابن‌منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۵ق)، *لسان العرب*، ج ۱۲، ج ۱، قم: نشر ادب الحوزة.
- حلی (فخرالمحققین)، محمد بن حسن (۱۳۸۷)، *ایضاح الفوائد فی شرح اشکالات القواعد*، تحقیق موسوی کرمانی و اشتهاوردی بروجردی، قم: المطبعة العلمية.
- موسوی خویی، سید ابوالقاسم (۱۳۸۶)، *مبانی تکملة المنهاج*، ج ۴۱، ج ۳، قم: مؤسسه احیاء آثار امام خویی.

- صدوق، محمد بن علي بن الحسين (١٣٩٠ق) *النهاية*، ج ٥، تهران: دارالكتب الإسلامية.

- طباطبائي، محمد حسين (١٣٨٣)، *الميزان في تفسير القرآن*، قم: منشورات جماعة المدرسين في الحوزة العلمية.

- _____ (١٣٧٠)، *الميزان*، ج ٧، قم: نشر بنياد علمي و فكري علامه طباطبائي.

- طب، عبدالحسين (١٣٥٢)، *أطيب البيان في تفسير القرآن*، ج ٥، قم: بنياد فرهنگي اسلامي حاج محمد حسين كوشانيور.

- راغب اصفهاني، حسين بن علي (١٤١٢ق)، *مفردات ألفاظ القرآن الكريم*، بيروت: دارالشامية.

- _____ (١٤٠٤ق)، *المفردات في غريب القرآن*، ج ٢، قم: دفتر نشر كتاب.

- ابوهلال عسگري، حسن بن عبدالله (١٣٦٣)، *الفروغ في اللغة*، ترجمه و تعليق محمد علوي مقدم و ديگران، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوي.

- علامه حلي، حسن بن يوسف (١٤٠٩ق)، *تبصرة المتعلمين في احكام الدين*، قم: مؤسسة آل البيت عليه السلام.

- فيومي، احمد بن محمد (بي تا)، *المصباح المنير في غريب الشرح الكبير*، ج ٢، قم: مؤسسة تحقيقات و نشر معارف اهل بيت عليهم السلام.

- صاحب بن عباد، اسماعيل بن عباد (١٤١٤ق)، *المحيط في اللغة*، ج ٨، ج ١، بغداد: المعارف.

ج) قوانين

- قانون مجازات اسلامي مصوب ١٣٧٥.

- بخش تعزيرات قانون مجازات اسلامي مصوب ١٣٧٥.

- قانون مجازات اسلامي مصوب ١٣٩٢.